

ena handlar om ett riksperspektiv representerat av Tåkern-Omberg och det andra ett lokalt perspektiv, dvs. att länets representanter bäst kände problemen. Eller som lokalpolitikerna och mediedebatten framställde det – miljöopinionen på riksnivå företrädd av en grön elit mot folket i Östergötland. Sammanfattningsvis var resultatet ny väntan på nya utredningar och ännu åtta år efter att vi första gången fick inblick i detta planeringsärende pågår fortfarande väntan.

Ett återkommande ord i analysen av den här frågan har varit glapp. Det har varit glapp mellan planeringsideal och planeringspraktik och mellan olika sätt att ge rummet betydelser, mellan olika sätt att ge miljöfrågan ett innehåll och mellan den representativa demokratin och subpolitiken. Vad var det då som hände i praktiken? Därute i HETEROTOPIA, i glappet, mellanrummet som skapas när olika sätt att ordna det sociala möts, prövas och omformuleras, förstår vi att samhällsplanering handlar om vad som händer när utopin om den goda platsen möter praktiken i form av en kamp mellan olika – vidare – samhälleliga sociala och politiska intressen och värden. Heterotopia är alltså den relation genom vilken de rådande normerna och processerna blir tydliga. I vägplaneringsprocessen kring riksväg 50 synliggörs olika normer både i en omstridd planeringspraktik och i ett faktiskt omstritt rum. Och gapet mellan utopin och verkligheten, mellan ideal och praktik var stort. Intressegrupper kunde ha större inflytande än den representativa demokratis representanter och rummets komplexitet växte när olika föreställningar om det goda samhället skulle konkretiseras till den goda platsen. Två utopier framträder som särskilt tydliga i avhandlingen: en som säger att miljöhänsyn och trafikutveckling är förenliga och att vägen därför skulle innebära livskraft och hållbar utveckling för regionen; en annan som menade att miljövärden och platsen inte kunde förenas med vägen, då hållbarhet och livskraft istället fanns i att bevara bygden. I försöken att föra ner dessa båda utopier till en gemensam praktik uppstår en kamp mellan en rad olika intressen. Även vetenskapens roll i planeringen visar sig företrädd av skilda värden och ställningstaganden. Det handlar, konstaterar Storbjörk, om en starkt retorisk praktik, som hon i sin tur använder för att förkasta den kommunikativa planeringsteoriens beskrivning av praktiken som en ideal samtalsituation till förmån för användning av heterotopibegreppet, med vars hjälp istället planeringens praktik framträder som ett rum, där det förs en kamp mellan olika strategier. Visst hade man åstadkommit ett vidgat

deltagande i den här planeringsprocessen, men även här framträdde ett gap mellan huruvida kommunikationen bara skulle vara ett ideal eller om den faktiskt också skulle leda till ett reellt inflytande i praktiken. Trots att handlingen utspelar sig inom en tid av drygt fem år, bör detta ses som en historisk studie, då den har ett tydligt förändringsperspektiv. Det händer mycket i både den här studien och i den planeringsprocess som den analyserar. Det är en kunskapsrik och insiktsfull analys av planeringens och politikens villkor och förutsättningar i dagens samhälle. Miljöfrågan, subpolitiken och planeringsidealets översättning till praktik, visar i fallet riksväg 50 hur många skäl som bör vägas in i samhällsplaneringsprocessens rutiner.

Birgitta Svensson, Lund

Eva Gustavsson: *Trädgårdsideal och kunskapssyn. En studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswårds och Ulla Molins skapande handling*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Agraria 262. SLU, Alnarp 2001. 105 s., ill. ISBN 91-576-5785-8.

Att iscensätta en trädgård är ett drama som idag innefattar många aktörer. Längtan efter gröna rum, vilsamma oaser och spännande blomsterkombinationer har under det senaste decenniet blivit ett allt påtagligare inslag i den svenska kulturen. I bokhandeln tar den exklusiva litteraturen kring lustfyllda trädgårdar och konsten att arrangera smakfulla buketter allt fler hyllor i anspråk. Utgåvorna är påkostade, rikt illustrerade och säljs ofta som presentböcker. Det som vid första anblicken kan tyckas utgöra en mångfald, visar sig vid en noggrannare inventering handla om samsyn och konsensus. I den rika floran av trädgårdsböcker framträder ett smakideal som handlar om en mycket speciell syn på trädgården: Sinnlig, lustfylld, historisk och – framför allt – naturlig.

Som en kontrast till denna typ av lättsmält (och dyrköpt) smakfostran utkom nyligen en avhandling om trädgårdsideal och kunskapssyn vid institutionen för landskapsplanering på Alnarp. Landskapsarkitekten Eva Gustavsson har, som det formuleras i undertiteln, studerat ”meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswårds och Ulla Molins skapande handling”. Dessa två svenska trädgårdsprofiler tjänar som biografiska utgångspunkter för en analys av trädgårdsskapandets mening ur ett humanvetenskapligt handlingsteoretiskt perspektiv.

Avhandlingen består av fyra delar, tre kortare artiklar och en längre essä, som utmynnar i en slutdiskussion kring estetik och historia. Inledningsvis redogör författaren för sin speciella syn på dessa begrepp, och ansluter sig dels till en konstsyn som ser estetiken som "vetenskapen om uttrycket" (i motsats till estetiken som vetenskapen om det sköna), dels till uppfattningen om "historieskrivningens kunskapsbyggande roll". Här går Gustavsson i polemik med den naturvetenskapliga kunskapsyn som bygger på empirisk observation och matematisk bevisning, och viljan att gestalta mänskliga sammanhang utmynnar i ett humanvetenskapligt vägval.

Naturvetarens möte med filosofiska frågeställningar resulterar så i ett försök att förstå landskapsarkitekters kunskap genom handling. Arenan för detta är gestaltningen av trädgårdar, och en viktig utgångspunkt är kopplingen mellan estetik och etik. Denna koppling vilar på uppfattningen om att man genom att studera de estetiska uttrycken kan förstå deras etiska grunder. Trädgården blir på så sätt en arena för det goda livet. Genom det filosofiska vägvalet blir turerna kring Aristoteles syn på handling och görande en ganska förvirrande utflykt. Insikten om att en viktig fråga för en tolkande vetenskap bör vara "hur något görs", snarare än "vad som görs", behöver inte antiken som referensram. En sådan omväg leder lätt över i en språklig diskurs. När språket tillskrivs betydelsen av att vara "den mest ursprungliga av alla mänskliga handlingar" funderar man som läsare över den trädgårdspraktik som i mycket hög grad består av ett ständigt görande.

Landskapsarkitektens nära relation till den konstvetenskapliga traditionen blir speciellt tydlig just genom fokus på meningsskapande handling. Beträktandet av trädgården som konstverk har inneburit en fokusering på trädgården som objekt. Avhandlingens ambition, att presentera ett mer handlingsorienterat synsätt, måste tolkas som ett sätt att ta spjörn mot konstvetenskapligt förtingligande och symbolanalys.

Genom Gösta Reuterswärd och Ulla Molins olika livsbanor söker författaren förstå dels de personliga motiven för respektive handlande, dels de samhälleliga värderingar som ligger till grund för en specifik yrkespraktik. Detta är avhandlingens mest omfattande och sammanhållna avsnitt, och här skapar biografierna en möjlighet till fördjupning i författarens egentliga syfte: hur "olika estetiska uttryckssätt inom trädgård kan sättas i relation till de värderingar som i grunden är ett estetiskt ställningstagande".

Studien handlar om två parallella och stundom kor-

sande levnadsbanor från 1930 till 1960. Detta var en period som bl.a. kännetecknades av ett ökat intresse för offentliga trädgårdsprojekt, och därmed ett allt mindre yrkesmässigt engagemang i privatträdgården. Inte många människor hade råd, eller intresse av, att anlita experthjälp i den egna trädgården. Folkhemsepokan var dessutom en tid som fokuserade på framtiden, nyskapande konsumtion och rationalitet på ett sätt som ofta rimmade illa med tidskrävande och långsamt växande trädgårdar. Dock verkade både Reuterswärd och Molin på olika sätt som folkbildare inom trädgårdskulturen.

Gösta Reuterswärd (1892–1980), som tidigt kom att betraktas som en av den svenska trädgårdskonstens föregångare, var utbildad trädgårdsarkitekt och verkade under den aktuella perioden som trädgårdsdirektör vid Statens Järnvägar. I dessa "SJ-trädgårdar" förmedlades ett traditionellt nyklassicistiskt ideal, blandat med en mer romantisk naturuppfattning som innebar stor blomsterglädje och frodiga iscensättningar. Reuterswärd var dessutom en mycket produktiv författare och flitig föredragshållare. Hans intellektuella och konstnärliga bakgrund kan, enligt Gustavsson, vara en förklaring till Reuterswärd's "stora folkbildarnit". Viljan att lära ut och instruera blandades med ett genuint intresse för naturen och en fascination inför allt växande.

För Ulla Molin (1909–1997) handlade frågan om trädgårdens utformning mer om ett komplement till hela boendet. Som redaktör på tidskriften *Hemi Sverige* rörde hon sig i socialpolitiska kretsar och hade andra möjligheter att integrera trädgårdsideal med tidens nya funktionalistiska strömningar. Trädgården kunde, och borde, fungera som "den standardiserade villaägarens säkerhetsventil" och det var tanken om ett funktionellt demokratiskt boende som låg till grund för hennes nyskapande idéer.

För att förstå de förutsättningar som "finns införlivade i den moderna trädgårdskonstens kunskapsgrund" har så Eva Gustavsson ambitionen att nå de "historiska frågor" som Reuterswärd och Molin, enligt henne, sökte finna lösningar på. Vilken var den bakomliggande ideologin och vad var det *egentligen* som de ville säga? Genom en sådan frågeställning blir avhandlingens diskrepans mellan individ och ideologi påtaglig. Att avtäcka en samhällelig diskurs som bl.a. handlar om ett fokus på trädgården som arenan för det goda livet betyder inte att individerna som verkar på dessa platser kan analyseras utifrån samma antagande. Sökandet efter individens *egentliga* önskan, vilja eller syfte är svårt att förena med ett diskursivt perspektiv. Den

konkreta handlingens uttryck återfinns, som författaren mycket riktigt påpekar, i de trädgårdsideal som Molin och Reuterswärd producerar och reproducerar. Att man sedan som utövare inom ett specifikt fält måste hantera, eller är medskapare av, en rådande diskurs innebär inte nödvändigtvis att denna kan speglas eller förklaras genom biografien.

Ulla Molin och Gösta Reuterswärd var båda skickliga folkbildare inom trädgårdsområdet, och avhandlingen visar på ett övertygande sätt hur denna ambition tog sig väldigt olika uttryck. Medan Reuterswärd förmedlade ett smakideal som handlade om den romantiska trädgårdsnaturens speciella särställning i relation till det omgivande samhället, verkade Molin för den sparsmakade och stilrena trädgårdens integrering i en funktionalistisk samhällsyn. Båda dessa ideal är ett uttryck för det moderna projektet, och att dessa folkbildare kunde verka under samma tidsperiod visar just på modernitetens inneboende dynamik och motsättningar. Att Gösta Reuterswärd, som Gustavsson påtalar, tillhörde en överbyggande generation är inte enda förklaringen till den blandning av ”traditionella och moderna värden” som blev resultatet av hans trädgårdsgärningar. Romantiken och nostalgin är i högsta grad ingredienser i det moderna projektet.

Det har varit mycket givande att få inblick i hur en landskapsarkitekt studerar sin egen praktik. Och vem skulle vara bättre skickad att avhandla Ulla Molins och Gösta Reuterswärds föreställningsvärldar inom trädgårdskulturen? *Trädgårdsideal och kunskapssyn* är en specifik avhandling inom en annan forskningstradition än min egen. Gustavssons höga ambitioner utmynnar dock i en längtan efter att *förklara* väldigt mycket på samma gång. De olika förklaringsmodellerna mejslas fram med hjälp av teoretiska verktyg från många olika områden: konstvetenskap, filosofi, historia, litteratur och avslutningsvis en del kulturteori. Här kunde man önska en större insikt i den modernitetsdiskussion som länge förekommit. Men Eva Gustavssons avhandling är en viktig och nödvändig inledning på ett tvärvetenskapligt närmande.

Cecilia Fredriksson, Lund

Jenny Björkman: *Vård för samhällets bästa. Debatten om tvångsvård i svensk lagstiftning 1850–1970*. Carlssons, Stockholm 2001. 398 s., ill. English summary. ISBN 91-7203-414-9.

Det vilar en mild ironi över historikern Jenny Björkmans avhandlingstitel, *Vård för samhällets bästa*. Underrubriken ger besked om att det inte handlar om vilken vård som helst utan om tvångsvård såsom den legitimerats och debatterats i svensk lagstiftning 1850–1970.

Vad är samhällets bästa? Och vilket pris kan anses rimligt för individen att betala i form av ofrivillig isolering och behandling? Ja, det är svåra frågor att besvara för alla samhällen som säger sig värna demokratiska värden och rättssäkerhet. Jenny Björkman anger syftet till sin studie som att undersöka ”var gränserna för statliga ingripanden i det privata har gått i Sverige, samt om och hur dessa gränser har förändrats” (s. 12). Tidsligt omfattar studien 1850 till 1970. Det är alltså, som Björkman skriver, idéerna och argumentationen kring tvångsvård som står i centrum för avhandlingen.

Det här är en rejäl avhandling på över 300 sidor disponerade kronologiskt med utgångspunkt i en periodisering av det moderna samhället: den klassiskt liberala staten, den socialliberala staten samt välfärdsstaten. Med den klassiskt liberala staten avses idéerna om en svag, ickeingripande stat från 1800-talets mitt till cirka 1890. Perioden 1890-talet till 1930-talet benämns en socialliberal stat och kännetecknas av ett allt större statligt ingripande. Tiden från 1930 och fram till 1970-talet benämns välfärdsstaten och beskrivs i termer av partipatorisk kapitalism. Denna disposition har fördelen att den är saklig och lättöverskådlig. Den tycks också väl ämnad för framställningen som återkommande behandlar synen på tvångsvård av veneriskt, epidemiskt och psykiskt sjuka samt missbrukare.

Avhandlingen bygger framförallt på statliga utredningar men också propositioner, riksdagsdebatter och lagtexter. Inledningsvis redovisas hur tvångsvården var organiserad och vilka aktörer som omgav den. Redan här introduceras ett tema som leder rakt igenom problemfältet, dvs. förhållandet mellan jurister och medicinare. Björkman visar hur läkarna under den studerade perioden fick stort inflytande över tvångsvården, liksom över många andra frågor som rörde samhälleliga missförhållanden och deras åtgärdande. Björkman ser läkarnas ökade inflytande som ett tecken på en generell